

стической демократии (государственно-правовые аспекты) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Цвик Марк Вениаминович. – Х., 1986. – 426 с. **11.** Аваньян С. А. Государственно-правовые институты: понятие и формулирование (применительно к деятельности советов) / С. А. Аваньян // Советское государство и право. – 1977. – № 2. – С. 19–28. **12.** Скрипнюк О. В. Конституційно-правові інститути та норми: поняття, класифікація, структура / О. В. Скрипнюк // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2008. – № 3. – С. 5–13. **13.** Тихомиров Ю. А. Государственные институты и закон / Ю. А. Тихомиров // Советское государство и право. – 1980. – № 10. – С. 40–41. **14.** Парсонс Т. О структуре социального действия / Т. Парсонс – М. : Академический Проект, 2000. – 880 с. **15.** Абельс Х. Интеракция, идентичность, презентация. Введение в интерпретативную социологию / Х. Абельс. – СПб. : Алетейя, 2000. – 272 с. **16.** Павенкова М. В. Институт и институциональность как социологические категории / М. В. Павенкова // Вестник СПбГУ. – 2001. – Серия 6. – № 3. – С. 2–12. **17.** Рябчук М. Дилеми українського Фауста. Громадянське суспільство і «розбудова держави» / М. Рябчук. – К. : Критика, 2000. – 271 с. **18.** Про об'єднання громадян : закон України від 16 черв. 1992 р. № 2460-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 1. – Ст. 504. **19.** Про громадські об'єднання : закон України від 22 берез. 2012 р. № 4572-VI // Голос України. – 2012. – № 70.

Надійшла до редколегії 07.05.2012

Дано определение института гражданского общества, сформулированы основные его признаки; продемонстрированы различия между социальным институтом и социальной институцией; осуществлена попытка показать основные различия между институтом государства и институцией гражданского общества.

Determination of institute of civil society is given, its basic signs are set forth; distinctions between a social institute and social institution are shown; an attempt to show fundamental differences between the institute of the state and institution of civil society is carried out.

УДК 340.12

Л. М. Мозолюк-Боднар

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕЯКИХ ВИДІВ ДЕРЖАВНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Розглянуто основні теоретичні засади фінансової та військової дисципліни. Акцентовано на взаємозв'язку всіх видів державної дисципліни. Запропоновано до розуміння державної дисципліни застосовувати підхід, який полягає у визнанні рівності різних її видів.

Характеристика окремих видів державної дисципліни була та надалі залишається предметом дослідження різних наукових галузей пізнання (педагогіки, економіки, історії тощо). В науковій юридичній літературі різні види державної дисципліни характеризуються переважно з позицій галузевих наук (трудова, фінансова, адміністративна та інших галузей права) та охоплюють в більшості

практичний аспект дослідження. Тому значного поглиблення теоретичних аспектів та конкретизації загальних знань потребують окремі види державної дисципліни, що в підсумку сприятиме уточненню та збагаченню здобутків не лише для теорії права, а й для галузевих юридичних наук загалом.

Метою цього дослідження є сприйняття взаємозв'язку між різними видами державної дисципліни в теоретико-галузевому контексті, а також аналіз сутності та змісту найбільш поширених видів державної дисципліни – фінансової та військової, які на цей час, у зв'язку зі зниженням рівня ціннісних орієнтацій в суспільстві, знаходяться на низькому рівні.

У науковій юридичній літературі різні види державної дисципліни досліджували такі вчені-правознавці, як: П. Т. Васьков, Д. О. Гавриленко, А. А. Горницький, В. М. Корельський, О. Є. Лунев, А. В. Малько, Д. В. Мамчур, В. М. Манохін, Н. П. Маюров, Г. І. Молев, Ю. О. Ровинський, Б. М. Ринажевський та інші.

Одним з видів державної дисципліни є фінансова, розвиток якої гальмується як економічними, так і соціальними проблемами сьогодення.

Фінансова дисципліна – це дотримання і виконання правових і моральних норм, які регулюють порядок діяльності та саму діяльність фінансових, а також всіх інших державних органів, суспільних організацій, посадових осіб, працівників у сфері фінансових відносин [1, с. 30–31].

Фінансова дисципліна – це додержання порядку і правил здійснення фінансово-кредитних операцій, зберігання і раціонального використання коштів та інших матеріальних цінностей.

На практиці це означає, що зобов'язання підприємств, установ та організацій щодо платежів до бюджету, пенсійного і страхового фондів, інших обов'язкових платежів повинні виконуватися відповідно до встановлених норм і нормативів у визначені строки. Фінансова дисципліна передбачає також: виконання кредитних зобов'язань перед банками по сплаті відсотків за користування кредитними ресурсами; своєчасну оплату за одержані матеріальні цінності, виконані роботи, надані послуги, за здійснення інших фінансово-розрахункових операцій [2, с. 509].

Таким чином, сутність фінансової дисципліни полягає в точному дотриманні правових та інших приписів компетентних органів держави з бюджетних, податкових та інших фінансових питань [3, с. 107].

На нашу думку, найбільш вдале визначення поняття «фінансова дисципліна» запропонував П. Ф. Перевозник, де державна фінансова дисципліна означає режим діяльності органів управління, підприємств, організацій, посадових осіб, що полягає в точному дотриманні нормативних актів та інших приписів держави і її органів, що регулюють фінансові відносини.

За змістом фінансові відносини охоплюють широке коло питань, пов'язаних з використанням грошових коштів. Це питання бюджету, державного страхування, ціноутворення тощо. В поняття фінансової дисципліни входить також дотримання норм, що визначають порядок фінансової діяльності, ведення фінансових операцій [4, с. 12].

Фінансова дисципліна поділяється на певні різновиди. Основними різновидами фінансової дисципліни є: 1) бюджетна; 2) розрахунково-платіжна; 3) податкова; 4) кредитна; 5) касова; 6) звітна та інші.

Зокрема, у ст. 7 Бюджетного кодексу України закріплено принцип відповідальності учасників бюджетного процесу, відповідно до якого кожен учасник бюджетного процесу несе відповідальність за свої дії або бездіяльність на кожній стадії бюджетного процесу [5]. Реалізація цього принципу під час здійснення фінансової діяльності свідчить тим самим про реалізацію бюджетної дисципліни (фінансової). Важливим моментом у досягненні високого рівня дотримання учасниками бюджетного процесу фінансової дисципліни у сфері міжбюджетних відносин, на думку Ю. О. Ровинського, є створення досконалої законодавчої бази, яка повинна сприяти підвищенню відповідальності суб'єктів міжбюджетних відносин, прозорості та підзвітності їх участі у бюджетному процесі [6, с. 451].

Розрахунково-платіжна дисципліна, як різновид фінансової дисципліни, характеризується своєчасним та в повному обсязі здійсненням платежів та розрахунків, у тому числі податків до державного та місцевого бюджетів.

На думку А. М. Піддєрьогіна, розрахункова дисципліна передбачає зобов'язання суб'єктів господарювання дотримуватися встановлених правил проведення розрахункових операцій. Дотримання розрахункової дисципліни сприяє прискоренню обігу коштів і зміцненню фінансового стану підприємства. Порушення розрахункової дисципліни може бути наслідком незадовільної роботи фінансових служб підприємства, а також складного фінансового становища підприємства. Платіжна дисципліна передбачає здійснення підприємствами платежів за фінансовими зобов'язаннями в повному обсязі та у встановлені строки.

Отже, як зазначає А. М. Піддєрьогін, забезпечення розрахунково-платіжної дисципліни залежить від фінансового стану суб'єктів господарювання і водночас впливає на їх фінансовий стан. За порушення підприємствами розрахунково-платіжної дисципліни до них можуть бути вжиті санкції, визначені законодавством [7].

Податкова дисципліна значною мірою залежить від інших видів фінансової дисципліни [8, с. 29]. Податкова дисципліна – це належне виконання суб'єктами податкових правовідносин установлених для них нормами податкового права обов'язків. Основною вимогою податкової дисципліни є належне виконання суб'єктами

податкових правовідносин покладених на них законодавством обов'язків. У цьому випадку під належним виконанням, що має узагальнюючий характер, потрібно розуміти точне, своєчасне й неухильне виконання обов'язків.

Податкова дисципліна поширюється на певне коло суб'єктів суспільного життя – суб'єктів податкових правовідносин, до яких відносять: а) державу (в особі її органів, які уповноважені законодавством виступати суб'єктами податкових правовідносин); б) органи самоврядування; в) платників податків [9, с. 140–142].

Між податковою та іншими видами фінансової дисципліни, як зазначає В. М. Сулим, можна простежити певний зв'язок та взаємозалежність [8, с. 29]. Тому, хоча податкова дисципліна, як й інші різновиди фінансової дисципліни, характеризуються самостійністю, для них водночас характерна єдність та взаємозв'язок. Наприклад, несвоєчасна сплата податків є порушенням вимог як податкової, так і платіжної дисципліни в цілому.

Останнім часом значно зросла роль кредиту. Тому визначальним є належна організація та реалізація кредитної дисципліни, змістом якої є цільове використання банківських кредитів та їх своєчасне і повне погашення. Касова дисципліна – різновид фінансової дисципліни – полягає в неухильному виконанні всіма суб'єктами господарювання, організаціями та установами правил прийому (зарахування), зберігання і витрачання готівки. До основних елементів касової дисципліни належать: своєчасна здача в торгу в банк; дотримання встановленого ліміту готівки в касі підприємства (установи, організації); самостійне цільове витрачання наявної готівки в межах встановлених норм; дотримання існуючих правил готівкових розрахунків та інше [2, с. 509].

Одним із різновидів фінансової дисципліни є звітна дисципліна. Звітність – це форма спостереження, при якій будь-яка нижча ланка, за єдиними затвердженими формами й у твердо встановлені строки, повинна обов'язково подати до вищого органу відповідні документально обґрунтовані відомості про свою діяльність. Звітність поділяється на загальнодержавну та відомчу. Загальнодержавною є така, що передається органам державної статистики, а потім – узагальнено – уряду. Відомчою є звітність, яку отримують міністерства й відомства для своїх оперативних потреб. Усі форми звітності затверджуються органами державної статистики. Надання звітності за незатвердженими формами вважається порушенням звітної дисципліни, за що винні особи притягаються до встановленої законом відповідальності [10].

Отже, фінансова дисципліна, як різновид державної дисципліни, охоплює собою різноманітні сфери діяльності та виявляється в різних явищах соціально-економічного життя держави. Зокрема, у бюджетному процесі, банківській діяльності, кредитуванні, інвестуванні, оплаті праці, пенсійному забезпеченні, митних зборах тощо. Крім цього, фінансова дисципліна характерна для будь-яких суспільних відносин, які пов'язані з використанням грошових коштів.

Питання військової дисципліни активно досліджував Б. М. Ринажєвський, зазначаючи при цьому, що становлення Збройних Сил незалежної Української держави відбувається досить болячо для суспільства. Економічні, політичні, духовно-моральні кризові явища, недосконалість організація влади, державного управління, відсутність належного матеріально-технічного й військового постачання, фінансового забезпечення спричинили певну деградацію Збройних Сил України, що негативно позначається на стані бойової і морально-психологічної готовності військовослужбовців, правопорядку та військової дисципліни у Збройних Силах України [11, с. 31].

Військова дисципліна за своєю правовою природою є одним із видів державної дисципліни у військовій сфері, її важливою складовою частиною. Вона спрямована на врегулювання та підтримку на належному рівні військових відносин.

Зниження рівня дисциплінованості, яке супроводжує будь-яке реформування армії, доповнюється в цьому випадку процесами та обставинами, що виходять за межі, власне, збройних сил. Йдеться про різке зниження впливовості панівного світогляду, про розлад цінностей та ідеалів, про недовіру нещодавно ефективних важелів підпорядкування інтересів військовослужбовців загальнодержавним інтересам [12, с. 2].

Всі ці обставини, на нашу думку, мають значний вплив на реформування збройних сил та розвиток основних засад військової дисципліни. Адже в період становлення та для розбудови Збройних Сил України військова дисципліна має пріоритетне значення. Без міцної військової дисципліни не може існувати жодна армія. Військова дисципліна характеризується свідомим характером та непохитністю. Актуальним при цьому стає добросовісність виконання конституційного обов'язку, а також дисциплінованість. Дисциплінованість виступає важливою складовою, яка внутрішньо пробуджує індивіда діяти так, а не інакше в кожному окремому випадку, визначає його поведінку в різноманітних ситуаціях та пов'язана з його вольовими якостями.

З розвитком суспільства та держави змінилися підходи до розуміння військової дисципліни: від ідеї «залізної дисципліни», в основі якої була ідея залякування та жорсткості, – до хоробрості, героїзму та честі. Зокрема, в сучасний період військова дисципліна ґрунтується на усвідомленні військовослужбовцями свого військового обов'язку, відповідальності за захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, на їх вірності Військовій присязі.

Відповідно до Дисциплінарного статуту Збройних Сил України військова дисципліна – це бездоганне і неухильне додержання всіма військовослужбовцями порядку і правил, встановлених військовими статутами та іншим законодавством України.

Військова дисципліна зобов'язує кожного військовослужбовця: додержуватися Конституції та законів України, військової присяги, неухильно виконувати вимоги військових статутів, накази командирів; бути пильним, зберігати державну та військову таємницю;

додержуватися визначених військовими статутами правил взаємовідносин між військовослужбовцями, зміцнювати військове товариство; виявляти повагу до командирів і один до одного, бути ввічливими і додержуватися військового етикету; поводитися з гідністю й честю, не допускати самому і стримувати інших від негідних вчинків [13]. Військова дисципліна є важливою умовою боєздатності збройних сил [2, с. 510].

На думку А. В. Малько, під військовою дисципліною необхідно розуміти підпорядкування військовослужбовців обов'язкам, що містяться у відповідних правових актах (законах, військових статутах, наказах командирів) [14, с. 22].

Сутність військової дисципліни полягає у дотриманні порядку та правил, встановлених законами, військовими статутами та наказами командирів, у свідомому виконанні всіма військовослужбовцями військової служби.

Отже, визначення поняття «військова дисципліна» є надзвичайно важливим, оскільки сприятиме забезпеченню ефективності військової служби, розвитку морально-етичних якостей військовослужбовців, підняттю авторитету військової служби в цілому. Військова дисципліна, на нашу думку, може виступати фундаментальним принципом та водночас організуючим фактором життєдіяльності всіх військових формувань.

Військову дисципліну як вид державної дисципліни умовно можна поділити на такі різновиди: дисципліна управління; дисципліна експлуатації військової техніки; дисципліна чергування; дисципліна застосування зброї тощо.

Важливим аспектом у життєдіяльності Збройних Сил є безвідривне поєднання її функціонування з різними загальнодержавними процесами. Так, у зв'язку з військовою діяльністю часто виникають різноманітні відносини в межах загальнодержавного масштабу, які не завжди охоплюються військовою дисципліною. Наприклад, відносини щодо використання державних грошових ресурсів, щодо обліку та звітності передбачають не військову, а фінансову дисципліну у сфері військової діяльності. Отже, дані відносини не входять безпосередньо до змісту військової дисципліни, оскільки є змістом іншого виду державної дисципліни. Однак ці правила та норми є обов'язковими для дотримання їх військовими. Таким чином, відчувається тісний взаємозв'язок та взаємозалежність між різними видами державної дисципліни, яка функціонує як цілісний соціально-правовий організм.

Отже, державна дисципліна диференціюється на окремі різновиди, але при цьому характеризується цілісністю, оскільки існує тісний взаємозв'язок та взаємозалежність між тими видами державної дисципліни, що функціонують як цілісний соціально-правовий організм. У загальнотеоретичному розумінні різні види державної дисципліни є складними за сутністю, оскільки їх одночасно можна розглядати як самостійні, так і окремі частини державної дисципліни в цілому. Самостійність різних видів державної

дисципліни пояснюється різними методами її забезпечення, різним правовим режимом (характером обов'язків), різним колом осіб, на яке може розповсюджуватися той чи інший вид державної дисципліни, тощо. Зв'язок різних видів державної дисципліни пояснюється її поширенням у межах держави та діяльністю самої держави, а також безпосередньою опосередкованістю правом.

На нашу думку, не варто надавати перевагу тому чи іншому виду державної дисципліни, оскільки всі вони переважно діють кожен у своїй сфері. Отже, до їх розуміння, як і до розуміння державної дисципліни в цілому, варто застосовувати підхід, який полягає у визнанні рівності різних видів державної дисципліни, їх злагодженості, взаємозв'язку та взаємодоповнюваності.

Список літератури: 1. Горницький А. А. Государственная дисциплина / А. А. Горницький. – Киев : Политиздат Украины, 1989. – 191 с. 2. Кельман М. С. Загальна теорія держави та права : підручник / М. С. Кельман, О. Г. Мурашин, Н. М. Хома. – Л. : «Новий Світ – 2000», 2003. – 584 с. 3. Молев Г. И. Дисциплина в российском обществе: теоретико-правовой аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Молев Геннадий Иванович. – Саратов, 2005. – 204 с. 4. Перевозник П. Ф. Укрепление государственной дисциплины – надежное средство предупреждения преступлений / П. Ф. Перевозник. – М. : Знание, 1977. – 64 с. 5. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>. 6. Ровинський Ю. О. Забезпечення фінансової дисципліни та законності у міжбюджетних відносинах / Ю. О. Ровинський // Держава і право. – Вип. 50. – 2010. – С. 450–456. 7. Поддєрьогін А. М. Фінанси підприємств : підручник [Електронний ресурс] / А. М. Поддєрьогін. – Режим доступу: <http://books.efaculty.kiev.ua/finpd/2/r2/3.htm>. 8. Сулим В. Місце податкової дисципліни у системі фінансової дисципліни та її співвідношення законністю / В. Сулим // Юридична Україна, 2004. – № 2 (14). – С. 29–33 9. Сулим В. Податкова дисципліна та її поняття / В. Сулим // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали VIII регіон. наук.-практ. конф. – Л., 2002. – С. 140–142. 10. Іванов Ю. Ф. Кримінологія / Ю. Ф. Іванов, О. М. Джужа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.textbooks.net.ua/content/view/119/11/>. 11. Ринажевський Б. Військова дисципліна, законність і правопорядок – необхідні умови забезпечення військової служби / Богдан Ринажевський // Віче. – 2010. – № 18. – С. 29–32 12. Соколов С. В. Соціально-світоглядні засади становлення військової дисципліни у Збройних Силах України : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / Соколов Сергій Володимирович. – К., 2001. – 16 с. 13. Дисциплінарний статут Збройних Сил України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14>. 14. Малько А. В. Дисциплінарная политика как особая разновидность правовой политики / А.В. Малько // Правовая политика и правовая жизнь. – 2001. – № 2. – С. 15–26.

Надійшла до редколегії 30.03.2012

Рассмотрены теоретические основы финансовой и военной дисциплины. Акцентировано на взаимосвязи всех видов государственной дисциплины. Предложено к пониманию государственной дисциплины применять подход, который заключается в признании равенства разных её видов.

Theoretical bases of financial and military discipline are considered. It is accentuated on interconnection of all types of state discipline. It is suggested to understanding of state discipline to apply approach that consists in confession of equality of its different kinds.

УДК 340.1

В. В. Мурза

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ НАГЛЯДУ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ ЗА СУЧАСНИХ УМОВ

Уточнено поняття та класифікацію нагляду органів виконавчої влади за сучасних умов; проаналізовано погляди науковців на проблему поняття та видів нагляду в державі. Визначено значення нагляду органів виконавчої влади.

В Конституції нашої держави закріплено, що Україна є суверенною, незалежною, демократичною, соціальною, а головне – правовою державою [1]. З огляду на означене, саме на державу покладено обов'язок забезпечення прав і свобод людини. Забезпечення прав і свобод людини включає чотири напрямки державної діяльності щодо створення умов для їх реалізації: 1) сприяння реалізації прав і свобод (шляхом позитивного впливу на формування їх загальносоціальних гарантій); 2) охорона прав і свобод людини (шляхом вжиття заходів, зокрема юридичних, для попередження, профілактики порушень прав і свобод); 3) захист прав і свобод людини (відновлення порушеного правомірного стану, притягнення порушників до юридичної відповідальності) [2, с. 9]; 4) нагляд за дотриманням законів та інших нормативно-правових актів.

На виконання останнього завдання в Україні утворено низку державних органів, кожен з яких відповідає за окремий напрямок (сферу) діяльності держави, шляхом здійснення нагляду в межах своїх повноважень, що обумовлює наявність доволі широкого спектра наглядової діяльності в державі. Форми та види державного нагляду (наглядової діяльності) надають необхідного динамізму трансформаціям, що відбуваються в країні, виступають одним з вирішальних чинників поглиблення реального демократизму, побудови правової держави і становлення громадянського суспільства. Водночас, недоліки та упущення у роботі органів нагляду (одними з яких є і органи виконавчої влади), відсутність координуючого центру та системних розробок з надання методичної допомоги цим органам, їх слабе кадрове забезпечення, нечіткість у визначенні правового статусу, в розмежуванні сфер діяльності, обсягу повноважень і функцій суб'єктів нагляду – усе це, безумовно, негативно впливає на ефективність державного управління, унеможливає забезпечення режиму законності, зміцнення дисципліни і правопорядку в масштабах усієї держави [3, с. 3].